

REFLEKSIJA O IDENTITETU I BAŠTINI: O BOSANSKOJ KRAJINI I BOSNI I HERCEGOVINI – ZEMLJI SA DVA LICA

Mitja GUŠTIN

(Univerza na Primorskem)

Uvod

U okviru međunarodnog projekta „BIHERIT - Curricular reform of heritage sciences in Bosnia and Herzegovina“ grupa profesora sa Univerziteta Primorska iz Kopa obavezala se u školskoj godini 2012./13. i 2013./14. studentima Filozofskih fakulteta u Sarajevu, Tuzli i Banja Luci približiti saznanja o baštini na intimnoj, lokalnoj, regionalnoj i globalnoj razini. Kao dopuna nastavi u okviru projekta je organiziran i niz tematskih radionica za studente i stručnjake na kojima sam, sa predavanjima Bosanska Krajina, prirodni i kulturni biser (Banja Luka 27.2.2014), So – izvor života (Tuzla 8.5.2014) i Teaching and researching identity and heritage with students – Case of Bosnia (Sarajevo 13.7.2014), pre svega želio ponovno upozoriti na određeno nasleđe i neke sadržaje, koji su u mojim očima, kao posjetioca sa strane, od posebne važnosti za područje Bosne i deo su njenog identita.

Bosanska Krajina

U okviru intenzivnih druženja sa studentima u okviru seminarskog rada na temu baštine mnogo pažnje polagao sam prepoznavanju identiteta njih samih i važnosti poznavanja pojedinih grana porodice kako po majci tako i po ocu. U daljnjem procesu studijskog rada naglasak je pre svega bio na kreativnosti, projektnom načinu pristu-

pa i razmišljanja o nasleđu te izgradnja znanja na primjerima, koji su tako deo svetske baštine kao i sastavni deo studentskih zavičaja i tamošnjih tradicija.

Za razumijevanje svoje okoline kroz graditeljsko nasleđe Bosne vrlo su pogodne teme od praistorijskih sojenica do tradicionalne gradnje brvnare kao osnovni tip koji je rezultat obimnih prirodnih šumskih bogastava, dok je u urbanim sredinama važno formiranje srednjevjekovnih zidanih utvrđenja, osmanskih trgova i kamenih mostova te početak industrijalizacije sa izgradnjom novih središta za vreme Austro-Ugarske.

Uz mnoga prirodna bogastva, koja daju identitet pojedinim krajevima, za ovu regiju su još prije manje od 100 godina bili važni dijelovi karakterističkog pejzaža, na rekama i potocima smješteni veliki kompleksi vodenica za proizvodnju brašna. Uz njih u to se vreme postavljaju i pojedini proizvodni centri na bazi sirovina, kao npr. solni izvori u tuzlanskom bazenu, zbog kojih Tuzla u 20. veku postaje jedno od najpoznatijih mjesta na centralnom Balkanu.

Identitet

Nastava je proces između studenata i profesora gdje je za uspjeh potrebna znatiželja sa obe strane. Studenti bi se trebali pre nastave zapitati: Šta će nama ovaj profesor da

ispriča npr. o pitanjima baštine, autentičnosti, tradicije, vrednovanja i kako će on shvatiti njihovu individualnost unutar različitih oblika nastave i pitanja kojima će biti izloženi da bi tu temu obiteljskog i šireg kulturno-istorijskog nasleđa, koja je po svojoj suštini deo studentove svakašnjice savladali, ako treba i preneli na svoje vršnjake? I da li je profesor, u želji da prenese svoje znanje, isto tako znatiželjan te da li, gledajući studente na prvom času, sebi postavlja pitanja: odakle je pojedini student/ica, ko su mu roditelji i šira porodica, kako izgleda njegov zavičaj, gdje je pohađao osnovnu i srednju školu, koje su tradicionalne porodične i verske prakse i kakav je njegov socialni status, što se na kraju krajeva odražava i na njegovem studentskom životu. Tako je na samom početku nastavnikova zadaća: kako pristupiti svakom pojedincu da se zainteresuje za teme nastave, a poslije i za svoju okolinu u kojoj su baština i nasleđe prisutni već rodovima. Do koje mjere studenti/ce poznaju porodice svojih baka i dedova, da-li primjećuju tradicionalne običaje i stara karakteristična zdanja i u svojoj okolini? Da li su svesni šta sve stvara njihov identitet?

Iako su studenti Istorijskog odjelenja Filozofskog fakulteta u Banja Luci iz različitih krajeva, zajednički im je studij jedne od humanističkih nauka. Zavičaj, kraj u kojem su završili osnovnu školu, je u njihovoj podsvjesti utisnut za sva vremena, uprkos novim intenzivnim doživljajima urbanih sredina srednješkolskog i univerzitetskog perioda.

Tako smemo za ovu populaciju iz malih krajeva u okolici Banja Luke reći da je u njima utisnut pre svega domaći krajolik u kome se prepliću velebna šumska područja sa planinskim pašnjacima i mnoge reke i potoci sa romantičnim vodopadima. To je pre svega zelena priroda Bosanske krajine sa prekrasnim tokovima Une, Sane i Vrbasa čije vode teku preko Plitvičkih jezera do Kvarnera, a na

Slika 1. Grupa studenata iz Istorijskog odjelenja Filozofskog fakulteta u posjeti Muzeju Republike Srpske u Banja Luci, studijska godina 2012/2013 sa prof. Mitja Guštinom. Levo stoje arheolozi Boris Radaković, mag. Slavica Arsenije, Goran Simonović (foto Ivana Pandžić).

drugu stranu do brdovitih predjela centralne i istočne Bosne, koji graniče sa krševitim golim kamenim svetom Hercegovine, jedan sasvim drugi svijet koji je dio dinarsko-jadranskog zaleđa

U tom rodnom krajoliku, kojeg danas uz magistralne puteve obeležavaju prije svega savremene stambene kuće, njegov se pravi obraz sakriva u dinamičnoj slici pokrajine sa tokovima rijeka i brojnim vodopadima. Krajolik je na sreću na mnogim mjestima očuvao visoki stepen prirodnog stanja i danas je na pojedinim mjestima prepoznat kao kvalitetan prostor u kojemu stvaranje prirodnih parkova nudi instrument za njihovo očuvanje i očuvanje prepoznatljivog identiteta tih predjela.

Slika 2. Štrbački buk na Uni, park prirode i vodopada.

Olimpijada

Olimpijada 1984. godine bila je svjetski uspjeh tadašnjeg Sarajeva i cjelokupnog bosansko-hercegovačkog društva uzajedničkoj sportskoj ambiciji udruženih naroda i narodnosti Jugoslavije. Sarajevo je kandidovanjem i organizacijom olimpijade postiglo proboj na svjetsku listu gradova, koji su uspjeli stvoriti sebi vječnu besmrtnost.

Uz mnoge društvene, privredne i sportske ambicije cjelokupne zajednice za vreme dugogodišnjih ugovaranja realizacije u okviru olimpijskih foruma trebalo je pripremiti terene i saradnike te ujedno izabrati i simbol te velike sportske manifestacije. Maskota sarajevske Olimpijade izabrana je pomoću brojnih čitaoca jugoslovenskih novina, koji su birali između likova gamsa, lisice, dikobraza, vjeverice, janjeta i pahulje te izabrali Jahorinka, danas poznatog Vučka, kojeg je nacrtao poznati karikaturist Jože Trobec iz Kranja.

Slika 3. Vučko, mala metalna skulptura iz olimpijske godine Sarajevo 1984 i savremena edicija sa magnetom na današnjem tržištu suvenira.

Danas, nakon 30 godina mali je Vučko još uvijek jedan od najuspelijih i najpopularnijih maskota Olimpijskih igara uopšte i kao takav je istorijski znak za veliko sportsko takmičenje u gradu i u planinama iznad Sarajeva. Prisutan u svim suvenirnicama, knjižarama i domovima žitelja Bosne i Hercegovine, taj mali lik odražava konkretno i na simbolnoj razini primjer kolektivne svijesti u današnjem globalnom svetu na sve ono dobro što se desilo 1984. godine. Na pobjednike, na takmičare, na Jahorinu, na Sarajevo, na mladost tadašnje sportske i ljudske zajednice.

Sarajevski Vučko je simbol koji je našao mjesto u svim olimpijskim centrima širom svijeta i još danas nakon toliko godina predstavlja u riznici maskota jedan dominantan lik, koji sa vremenom nije izgubio ni svježinu, ni identitet o porijeklu svoga postojanja.

Sa nastavom o baštini i nasleđu banjalučkim (tuzlanskim i sarajevskim) studentima, pojedincima u punoj životnoj snazi sa obiteljskim korjenima, na nekim primjerima iz Bosanske Krajine sa svojim prirodnim bogastvima i specifično i kulturno-istorijskom pričom, a na kraju i sa Vučkom, potencirani su neki od identiteta koji čine naše prepoznavanje nekog kraja, regije.

Sa stajališta pojedinca i njegovih osobnih afiniteta spomenuti identiteti ne treba da su prioritete, pošto širina prepoznavanja okoline i pojedincima bližih motiva, radnji, običaja, oblika spomenika obuhvata mnogo više pa zbog drugačijih saznanja i interesa stvara nove mogućnosti. Ali sa stajališta univerzalnih mjerila vrijednosti u Bosni, uz same ljude i njihove vrednote, još uvijek brojne vodenice i sarajevski Vučko prepoznatljiv su i mnogima zajednički identitet.

Bosna i Hercegovina

Nemački fotograf Kurt Hielscher (1881-1948), poznat po izvanrednim fotomonografijama brojnih europskih zemalja, 1926. godine je u evropskoj izdavačkoj kući Wasmuth u Berlinu publikovao fotomonografiju sa naslovom Jugoslavija i prvim podnaslovom: Slovenien, Kroatien, Dalmatien, Montenegro, Herzegowina, Bosnien, Serbien i sa drugim podnaslovom: Landschaft, Baukunst, Volksleben, čime je podvukao svoju namjeru da svojim slikama prikaže krajolik, umjetnost graditeljstva te život naroda iz pojedinih zemalja Jugoslavije.

Knjiga sa odličnim crno-bijelim fotografijama velikog formata brojnim slikama prikazuje mnoge, još i danas poznate i nepromjenjene alpske motive kao npr. otok na Bledu, planinu Triglav ili jadransku obalu sa deta-

ljima iz Trogira, Šibenika, Dubrovnika itd.. U njegovoj monografiji važno mjesto zauzimaju i prirodne ljepote kao npr. vodopadi Krke i Plitvička jezera itd. Uz divljenje umjetničkog oka fotografa i ljepote fotografije, vrijednost fotomonografije je posebice u onim motivima, gdje su se krajolik, urbana okolina i same situacije određenog prostora, u smislu arhitekturnog nasljeđa ili narodnih običaja i nošnje, drastično promijenili. Pomoću ovih snimaka raspoložemo sa izvanrednim dokumentima onog doba i imamo mogućnost da usporimo panoramske situacije, a i ljudski život prije 80 godina sa stanjem danas.

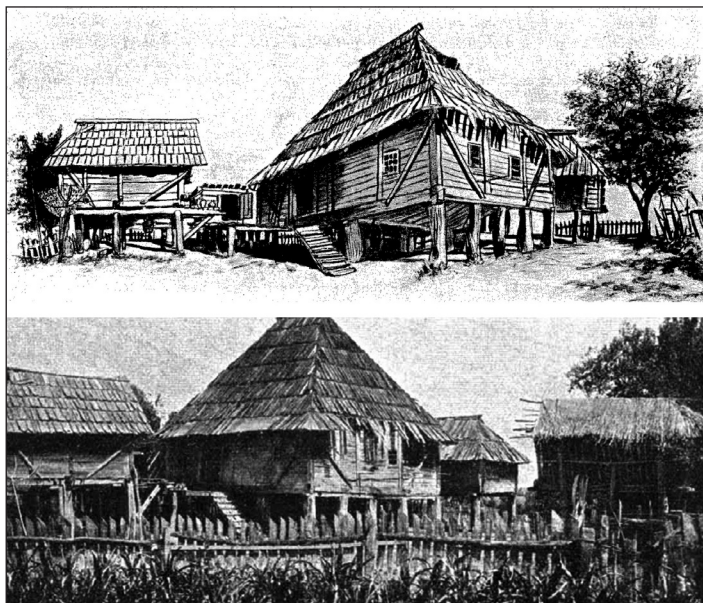
Zahvaljujući potrebama vojnog i privredno strateškog upoznavanja zemlje nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1878. godine i radoznalosti različitih prirodnjačkih i humanističkih naučnika uz brojne arhivske dokumente došlo je i do izdavanja opsežnih putopisa različitih autora kao npr. Johann von Asboth (Wien 1888), A. Hartlebens Verlag (Wien, Pest, Leipzig 1892), Guillaume Capusa (Paris 1896), Heinrich Renner (Berlin 1896), Preindlsberger – Mrazović (Dresden 1900), Die Österreichisch-ungarische Monarchie Bosnien und Herzegowina (Wien 1901) i dr. U njima su publikovane brojne ilustracije, za dopunu tekstova štampane pomoću vrsnih bakroreza, ali i prve fotografije, koje su krajem 19. vijeka pridobile na važnosti. Dokumentacijska fotografije zauzela je mjesto, koje drži još danas.

Muzej

Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, osnovan još daleke 1888. godine, njegov brzi razvoj i izvanredna naučna djelatnost prisutni su od samog početka. Ubrzo nakon osnivanja počeo je sa izdavanjem vrhunske naučne edicije

Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und Herzegowina odnosno Glasnik Zemaljskog muzeja, edicije koja je bila realizirana na evropskoj razini te je postavila historiju i kulturno nasljeđe Bosne i Hercegovine na zemljopisnu kartu Evrope. Između brojnih naučnih saznanja i otkrića u tim se brojevima pojavljuju i prve fotografije sa terenskih istraživanja prirodnačkog, arheološkog, etnografskog i historijskog karaktera.

Ukratko, do kraja 19. stoljeća, ovaj je muzej postao ustanova koja je tokom svog rada pružala odlične dugoročne rezultate – zapošljavajući vrsne naučnike sa mrežom evropskih veza. Muzej je ostao jedan od najistaknutijih naučnih i kulturnih institucija Jugoslavije i u drugoj polovini 20. stoljeća.

Slika 4. Donja Dolina, sojenice-Mije Vidica (Bosanska Gradiška po V. Čurčić 1910; 1913).

Za vreme razornog rata devedesetih godina muzej je stradao, kako u spoljnjem izgledu, tako i u pogledu ljudskih resursa. Još veća katastrofa je uslijedila zbog nemoći stvaranja konsistentne kulturne politike u zemlji i Sarajevu. Problemi su kulminirali 2012. godine kada je zajednica, zbog političkih sukoba, napustila muzej praktično bez ikakvih sredstava.

Bosna

Imati u ruci knjigu *Jugoslavija* (Berlin 1926) znači putovati očima Kurta Hielschera po najinteresantnijim krajevima tadašnje Jugoslavije. Bosni posvećene su stranice od 89. do 133. U knjizi ima skoro dvadesetak fotografija sa motivima iz Bosne i Hercegovine, odmah se na njima može primijetiti vrlo prepoznatljive morfološke karakteristike njenog pejzaža, uključujući prirodu, tradicionalnu arhitekturu i nošnju stanovnika.

Tako nam se kroz njegove fotografije, kao i tekstove i ilustracije brojnih putopisaca s kraja 19. vijeka, dočarava krajolik, privredu i standard života koji je u Bosni temeljio na prirodnom šumskom bogatstvu, koje je davalo drvo kao osnovni građevinski materijal i vodenim tokovima sa prekrasnim vodopadima, koji su stvarali život uz vodu i davali energiju za brojne male mlinove toga vremena.

Drvena brvnara sa krovom od šindla – malih dasaka bila je tradicionalna pučka građevina ruralne životne sredine. Tradicionalni materijal i način građe u smislu brvnare karakteriše tako domove seljaka i njihove privredne zgrade, domove siromašnijih građana u predgrađu, a stoljećima su od brvna u cijelosti bile izgrađene i džamije i kršćanske crkve. Zbog tih osnovnih prirodnih šum-

Slika 5. Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, 2013 – 2014. godine (foto M. Guštin, 15. 05. 2013).

skih dobara i razvijene poljoprivrede Bosna, posebice Bosanska krajina vijekovima bila je prepuna vodenica – malih i većih mlinova za brašno koji su u velikom broju prelazili tokove rijeka Une, Vrbasa i Sane ili bili izgrađeni na strmoj obali manjih potoka. Zbog brojne pojave ma-

Slika 6. Siromašno predgrađe Jajca sa drvenim kućama pokrivenim šindlom i drveni minaret (Hielscher 1926, 117).

lih mlinova na jedan kamen – potočara, sa direktnom vertikalnom osovinom od središta kamena do turbine, izrađene od drvenih „kašika“, na području Bosne, ovaj je tip mlinova već krajem 16. vijeka bio poznat kao „bosanski tip“ mlina (Sturm 1716).

Slika 7. Plivsko jezero kod Jajca. »Bosanski« mlinovi kašikare - s vodoravnom turbinom na vertikalnoj osi (Hielscher 1926, 109, foto M. Guštin 2013).

Hercegovina

Kurt Hielscher je fotografijama vrlo dobro predstavio i karakteristike Hercegovine koja obiluje dinarskim kršem:

kamen, voda i skromni komadi zemlje su izvor života, koji je sam po sebi tradicionalno bogat i vrlo lijep a ujedno i surov u tom kršu zaleđa Jadranskog mora. Tradicionalne građevine na tim prostorima, uključujući seoska domaćinstva, gradske kuće, dućane i radnje, mlinove, stupove, bile su izrađene od pravilno složenog, malterom vezanog, kamena - od prirodnog materijala čija se upotreba u tim krajevima sam po sebi nameće. Kamen je kao građevinski materijal na raspolaganju bio već time da su polja morala biti očišćena kako bi se došlo do zemlje i omogućila zemljoradnja. Sve su tradicionalne zgrade (džamije, crkve, domaćinstva i mostovi) u Hercegovini od kamena. Kamena su npr. i ona mala zdanja što služe kao privremeni zaklon kod rada na polju. Ujedno je velik dio krajolika prekriven brojnim suhozidima, kojima je bilo omeđeno vlasništvo, polja zaštićena od divljih životinja te osigurano čuvanje onog tankog sloja zemlje pred erozijom.

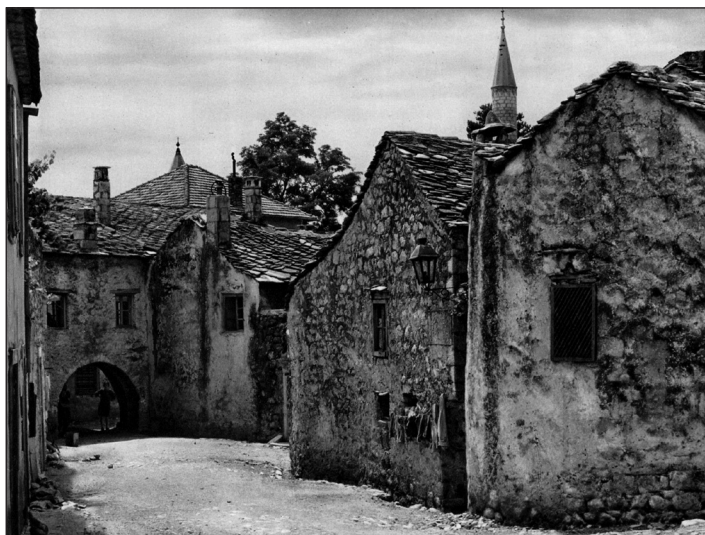
Glavna karakteristika tradicionalnih građevina u Hercegovini su veliki kameni krovovi - popločani sa skrilama. Slojevi pločastog vapnenca bili su kao građevinski materijal pri ruci u okolini, gdje su za vađenje tog kamena nastali mali kamenolomi. Krovovi popločani sa skrilama još danas u gradovima ili tamo gdje je nekoliko kuća zajedno daju vrlo naočito karakteristiku već većinom kamenom pejzažu Hercegovine.

Za razliku od Bosne, koja je još prije dvije generacije bila zemlja mlinova i mlinčića, u Hercegovini su vodni tokovi malobrojni i snaga vode koncentriranije se koristila. Tamo još danas postoje veći, pažljivo zidani mlinovi na više kamena, koji su bili u funkciji mlinova u kojima se redovito mljela pšenica i kukuruz.

U prilogu Bosna i Hercegovina - jedna zemlja sa dva lica pre svega dajemo osvrt na postojanje historijske fotogra-

fije koja nam, na jedan vrlo precizan faktografski način, omogućava najbolju dopunu za interpretaciju arhivskih dokumenta, prepoznavanje transformacije prirode i praćenje razvoja određene oblasti na različitim razinama od industrijalizacije, do poljoprivrede, od urbanizacije do novih prirodnih oblasti.

Arhivska foto dokumentacija ima, zajedno sa analizom fotografija, veliko značenje i kod prepoznavanja različitih aspekata zajednica i pojedinaca i identifikacije nasljeđa sa aspekta brojnih nauka, pre svega humanističkih (arheologija, antropologija, etnologija, geografija, historija umjetnosti, historija). Ništa manje se fotografija ne koristi danas i na područjima društvenih i prirodnjačkih istraživanja.

Slika 8. Pučko predgrađe Trebinja sa minaretom od kamena i karakterističnim krovovima od kamenih pločama (Hielscher 1926, str. 100).

Ako su na početku fotografije bile pre svega dokumentacija i stvar određenog publiciteta i identiteta (razglednice), danas su te iste fotografije, a uz njih tokom vremena i mnoge nove snimane specializirano za turističke, propagandne, tehničke, infrastrukturne, strateške i naučne svrhe, dragocjen izvor za cjelokupnu, interdisciplinarnu interpretaciju životne okoline.

Slika 9. Kameni mlin u Blagaju (foto R. Dodig 2013).

BIBLIOGRAFIJA

VON ASBOTH J. (1888), *Bosnien und die Gercegovina*. Wien 1888.

CAPUS G. (1896), *A travers la Bosnie et L'Herzegovine*. Paris 1896.

ČURČIĆ V. (1910), *Narodno ribarstvo u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo 1910.

ČURČIĆ V. (1913), Recente Pfahlbauten von Donja Dolina in Bosnien. *Zeitschrift für österreichische Volkskunde*. Beiheft. Wien 1913.

DIE OSTERREICHISCH – UNGARISCHE MONARCHIE BOSNIEN UND HERZEGOVINA (1901), Wien 1901.

REISEROUTEN IN BOSNIEN UND DER HERZEGOVINA (1892). Hartlebens A. Verlag Wien, Pest, Leipzig 1892.

HIELSCHER K. (1926), *Jugoslavien - Landschaft, Baukunst, Volksleben*. Orbis terarum, Berlin 1926.

PREINDLSBERGER – MRAZOVIĆ M. (1900), *Bosnisches Skizzenbuch*. Dresden 1900.

RADIMSKY W. (1897), Prähistorische Pfahlbau von Ripač bei Bihać, *WMBH V*, 1897.

RENNER H. (1896), *Durch Bosnien und die Hercegovina*. Berlin 1896.

STURM L. K. (1718), *Die vollständige Mühlenbaukunst*. Augsburg 1718.